

MEDIJSKA REPREZENTACIJA ŽENSK V POLITIKI

Povzetek. *Izhajajoč iz konstruktivistične paradigme se avtorica ukvarja z medijskimi teksti o ženskah v politiki. Odnos med ženskostjo in politiko je odnos napetosti, kar pa ne izhaja iz nasprotujočih si 'bistev' obojega - razlog so skozi zgodovino diskurzivno oblikovane dominantne konstrukcije ženskosti in politike. Političarke v medijskih tekstih niso obravnavane prvenstveno kot osebe, ki delujejo v politiki, ampak so njihove reprezentacije zaznamovane z dominantnim diskurzom ženskosti. V svojem članku se avtorica osredotoča na konstrukcijo ženskosti kot pripadajoče zasebni sferi in pogled na žensko kot na javno telo ter ilustrira pojavljanje teh konstruktov s primeri referencialnih medijskih tekstov o političarkah.*

Ključni pojmi: *medijske reprezentacije, medijski teksti, diskurz, spol, ženskost, politika.*

Uvod

Tema mojega besedila so reprezentacije žensk in ženskosti v referencialnih medijskih tekstih. Navezujem se na konstruktivistično paradigmo, v okviru katere mediji niso razumljeni le kot nevtralni prenašalci sporočil, ampak kot oblikovalci realnosti, o kateri sporočajo. V medijskih tekstih se realnost šele vzpostavi, kar velja tudi za referencialne medijske tekste, ki naj bi realnost le objektivno predstavljali. S konstruktivistične perspektive tudi spol ni fiksna, temveč diskurzivno konstruirana in rekonstruirana kategorija. Mediji so v sodobnih družbah osrednje mesto produciranja in reproduciranja diskurzov, med drugim tudi diskurzov o spolu.

Ožji problem, ki me zanima v tem okviru, so medijske reprezentacije žensk, ki delujejo v sferi institucionalne politike. Te ženske utelešajo nasprotje med dominantnim diskurzom o ženskosti in dominantnim razumevanjem politike: ženskost in politika se po teh predstavah izključujeta. To v medijskih tekstih o političarkah povzroča neke vrste tenzijo; moj namen je najti manifestacije dveh izključujočih se diskurzov v referencialnih medijskih tekstih. Osredotočila se bom na časopisne in revialne tekste o predvolilni kampanji in volitvah za mesto ljubljanskega župana/županje. V politični boj so se vključili tako moški kot ženske, kar poleg analize tekstov o političarkah v nekaterih primerih omogoča tudi primerjavo s teksti o njihovih moških tekmečih.

* Nina Fabjančič, študentka komunikologije na FDV.

Medijski teksti in spol v optiki konstruktivistične paradigme

Do nedavnega je v raziskovanju medijev in tudi odnosa med mediji in spolno razliko prevladoval 'transmisijski model komunikacije' (Carey 1989, 15 v van Zoonen 1994, 27), po katerem je glavna funkcija medijev družbeni nadzor: mediji naj bi prenašali ideologijo od centrov moči v kapitalistični in patriarhalni družbi k razpršenemu občinstvu, ki naj bi z ideologijo prepojene medijske vsebine le pasivno konzumiralo in tako sprejelo tudi kapitalistični in patriarhalni družbeni red kot naraven, nespremenljiv, s čimer naj bi se vzdrževala hegemonija vladajočih družbenih plasti. V zadnjem času pa se v raziskovanju množičnega komuniciranja vse bolj uveljavlja konstruktivistična paradigma, kjer je "pomen razumljen kot konstruiran v zgodovinsko in družbeno umeščenih pogajanjih med institucionalnimi proizvajalci pomenov in občinstvi kot proizvajalci pomenov." (van Zoonen 1994, 27).

V transmisijskem modelu množičnega komuniciranja po Liesbet van Zoonen (1994, 36-37) kritika množičnih medijev temelji na 'obtožbi', da mediji izkrivljajo realnost. Predpostavljena je torej od človeške percepcije neodvisna, objektivno obstoječa realnost, ki jo je mogoče izmeriti, kar je naloga znanosti, mediji pa bi jo morali čim bolj natančno predstavljati ljudem, da bi ti dobili pravo sliko tudi o tistih delih realnosti, do katerih sicer ne bi imeli dostopa. Problem pa naj bi bil ravno v tem, da mediji ne izvršujejo te svoje naloge, ampak so pristranski (biased) v korist tistih, katerih interes je vzdrževanje statusa quo kapitalistične in patriarhalne družbe.

V konstruktivistični paradigmi pa je osrednjega pomena teza, da je realnost družbeno konstruirana in človeku dostopna le preko različnih znakovnih sistemov, med katerimi je najpomembnejši jezik v lingvističnem pomenu besede. Vendar ne gre le za sisteme znakov in pravil za njihovo kombiniranje, temveč predvsem za artikulacijo teh jezikov v diskurzih: gre za način, kako izbiramo elemente iz jezikov in jih kombiniramo v smiselna zaporedja. Na ta proces vplivajo družbene in zgodovinske okoliščine: "V diskurzih se srečujejo jezikovni sistemi in družbene razmere." (Hartley 1982, 6). Da bi diskurz lahko razumeli, je treba proučiti izven-jezikovne družbene, zgodovinske in kulturne okoliščine in razmerja moči v njih, saj je diskurz po Foucaultu nerazdružljivo povezan z močjo. "Diskurz je sredstvo, s katerim institucije izvršujejo svojo moč preko procesa definiranja in izključevanja." Gre za "način, kako posamezni diskurzi oz. diskurzivne formacije definirajo, kaj je o določeni temi mogoče reči." (Storey 1993, 92).

Medijski teksti kot mesto konstrukcije realnosti

V okviru konstruktivistične paradigme množični mediji niso več prenašalci objektivnih ali pristranskih, popačenih podob realnosti, ampak proizvajalci realnosti, kajti vsaka reprezentacija določenega dela realnosti je že njegova konstrukcija. Ta pozicija se zdi relativno neproblematična, ko gre za fiktivne medijske tekste, na večji odpor pa naleti v primeru nefiktivskih, referencialnih oz. novinarskih medijskih tekstov, saj se novinarstvo legitimizira ravno kot objektivno poročanje o zunanji realnosti: "Novinarski kanoni predstavljajo sliko posameznikov, oboroženih s profesionalnim znanjem, izkušnjami in etičnimi načeli, ki delajo v kontek-

stu medijskih organizacij in poročajo o dogodkih, ki se zgodijo zunaj v svetu." (Dahlgren 1996, 10)¹. S konstruktivistične perspektive pa je novinarstvo razumljeno kot "institucionalno konstruirana realnost, hkrati pa kot prispevek h konstrukciji širših družbenih realnosti, kar pomeni, da novinarstvo vključuje institucionalizirano produkcijo in cirkulacijo pomenov" (Dahlgren 1996, 10-11). Žurnalistični teksti "reflektirajo in hkrati oblikujejo prevladujoče vrednote družbe v določenem zgodovinskem kontekstu" (Fowler 1991, 222). Novinarska konstrukcija realnosti vključuje procese selekcije dogodkov, ki so vredni upovedovanja, in transformacije oz. načina upovedovanja (enkodiranja) dogodkov. "Novice kot vsak diskurz konstruktivno oblikujejo tisto, o čemer govorijo. Novice so reprezentacija v tem smislu konstrukcije, ne pa z vrednotami neobremenjen odsev dejstev." (Fowler 1991, 4).

Mediji v sodobni družbi vse bolj postajajo osrednje mesto, kjer se odvijajo diskurzi, saj imajo medijski teksti vse večji pomen za konstituiranje tako realnosti kot subjektov. Zato so medijske reprezentacije (v smislu konstrukcije) bistvenega pomena za različne družbene akterje in skupine, še posebej za tiste, ki so bile zgodovinsko odrinjene in omejevane pri poskusih sooblikovati interpretacije realnosti in svojih identitet.

Spol kot diskurzivno konstruirana kategorija

V raziskavah odnosa med mediji in spolom, ki temeljijo na transmisijem modelu, so mediji predmet kritike zaradi prenašanja podob žensk in ženskosti, ki so stereotipne in niso reprezentativne za resnični položaj žensk. S tem naj bi mediji reproducirali dominantno patriarhalno ideologijo, pri čemer so medijske vsebine neposredna posledica ali interesov kapitalističnih moških lastnikov ali pa seksistično usmerjenih medijskih profesionalcev. "Spol (gender) je razumljen kot bolj ali manj stabilna in enostavno razpoznavna razlika med ženskami in moškimi, ki bi morala biti korektno predstavljena." (van Zoonen 1994, 31). Toda tudi spol je konstruirana kategorija in zato dinamična, spremenljiva, kontradiktorna kategorija, ki je odvisna od zgodovinskih in kulturnih okoliščin. Liesbet van Zoonen spol definira kot "poseben diskurz, to je skupek prekrivajočih se in pogosto nasprotujočih si kulturnih opisov in predpisov, ki se nanašajo na spolno razliko ter izhajajo iz določenih ekonomskih, družbenih, političnih, tehnoloških in ostalih nediskurzivnih kontekstov in jih hkrati regulirajo." (van Zoonen 1994, 33). Spol je vedno podvržen boju za definicije. Kot opozarja L. van Zoonen, pa poudarjanje nefiksnosti spola in njegove izpostavljenosti stalnim 'pogajanjem' o definicijah ne pomeni, da v teh pogajanjih nastopajo enakovredni nasprotniki, saj imajo različni družbeni akterji in skupine različno moč definiranja in samodefiniranja. Ker je "moč definiranja na kompleksen način povezana z drugimi razmerji moči v družbi, kot so ekonomska, etnična, razmerja med spoloma in mednarodna razmerja moči" (van Zoonen 1994, 39), so preko diskurzov nekateri pomeni in inter-

¹ To ne izključuje tabloidnega novinarstva. Čeprav kot način upovedovanja uporablja narativizacijo in ne argumentacije, pa samega sebe razume in predstavlja kot "transparenten izraz resničnih dogodkov, ki ne reprezentira ali celo konstruirata, temveč odseva 'resnični svet'. /.../ svoje občinstvo nastavlja kot prejemnike faktičnih informacij." (Luthar 1997, 54-55).

pretacije legitimizirani in privilegirani nad drugimi: "V procesu definiranja (politične) realnosti različni akterji na različnih položajih moči v specifičnih zgodovinskih in ekonomskih okoliščinah artikulirajo zapleten sistem idej, iz kombinacije katerih se oblikuje dominantni pogled." (Brants 1989, 82). Tako lahko govorimo o dominantnih, paradigmatičnih načinih razumevanja različnih družbenih pojavov, procesov, skupin, med drugim tudi kategorije spola, torej o dominantnih diskurzih, čeprav je treba opozoriti, da "niso monolitni in nepropustni, ampak proizvedejo opozicijo samim sebi in so odprti za pogajanja" (van Zoonen 1994 39).

Diskurz o spolu oz. pomenu spolne razlike je zaznamovan z zgodovinsko nastalim neenakopravnim razmerjem moči (v najširšem pomenu besede) med moškimi in ženskami in to razmerje hkrati tudi reproducira. Neenakost med spoloma se med drugim kaže tudi v razmerju obeh spolov do politike². Ta družbena dejavnost je bila skozi različna zgodovinska obdobja večinoma monopol moških (seveda ne vseh - poleg spola so obstajale še dodatne omejitve za dostop do političnega odločanja, na primer državljanski status, družbeni status, lastnina...). O vzrokih za vzpostavitev takega razmerja (ne le na področju politike, temveč tudi na drugih družbenih področjih, ki so bila dostopna le za en spol) obstajajo različne razlage. Ne glede na možne vzroke pa je iz konstruktivistične perspektive pomembno to, da se je utrdilo razumevanje politike kot dejavnosti, ki predpostavlja določene lastnosti in sposobnosti, ki so (bile) percipirane kot značilne za moške (racionalnost, aktivnost, samostojnost, tekmovalnost...).

Politika je bila torej konstruirana kot družbena dejavnost, ki se ji bolje prilagaja 'moške lastnosti'. Kljub temu so si ženske prizadevale za enakopravno participacijo in si sčasoma tudi utrle pot v sfero politike. Vendar pa so se formalno-pravne spremembe izkazale za nezadostne, kar je razumljivo, če upoštevamo stoletja reproduciranja dominantnih diskurzov o politiki, o ženskosti in moškosti. Institucionalne, 'materialne' ovire so bile torej delno odpravljene, obdržale pa so se ovire na diskurzivni ravni, ki seveda vplivajo na dejansko uresničevanje formalnih možnosti. Kljub znatnim spremembam, so ženske v politiki še vedno nekakšen tujek, nekaj neobičajnega, saj njihova ženskost predstavlja odstopanje od paradigmatičnega razumevanja politike. Kar ugotavlja Liesbet van Zoonen (1994, 54) za razmerje med ženskostjo in novinarsko profesijo, lahko razširimo tudi na ostale dejavnosti, ki so bile tradicionalno moške, sedaj pa vanje vstopajo tudi ženske; če apliciram njeno ugotovitev na razmerje med ženskami in politiko: ženskost in politika si nista inherentno nasprotni, do napetosti med njima prihaja zaradi dominantnih definicij ženskosti in historično specifičnih zahtev politike.³

² Politiko v tem tekstu razumem v ožjem pomenu besede, kot institucionalno oz. uradno politiko.

³ Kot ilustracijo dominantnega razumevanja politike lahko navedemo rezultate poskusa, kjer so poskusnim osebam pokazali slike moških in žensk različnih starosti, različnih stilov, fotografiranih v različnih okoljih, in jih prosili, naj povedo, katere od teh oseb so politiki. Večina sodelujočih je izbrala dobro oblečene starejše moške. (Hewitt in Mattinson 1989 v Ross in Sreberny-Mohammady 1997, 106)

Trk diskurzov o ženskah in ženskosti z diskurzi o politiki

Ženskost funkcionira kot zelo kompleksen in gnetljiv simbol - njeni pomeni so raznoliki in med seboj protislovni: "... ženska v svoji vlogi kulturnega simbola značilno kroži med ekstremi: devica in pocesnica, svetnica in grešnica, zaveznica in uničevalna pošast. Mit ne sledi logiki, saj dovoljuje, da diametralna nasprotja neproblematično soobstajajo." (Macdonald 1995, 61).

Myra Macdonald govori o mitih ženskosti, pri čemer termin 'mit' uporablja v pomenu, kot ga je definiral Roland Barthes, torej kot "... načine konceptualizacije neke teme, ki so široko sprejeti znotraj določene kulture in zgodovinskega obdobja, kljub temu, da so le malo povezani z realnostjo." (Macdonald 1995, 1). Po Barthesu mit transformira zgodovino v Naravo, torej spremeni tisto, kar je bilo skonstruirano v določenem kulturnem in historičnem kontekstu, v nekaj danega, nujnega in zato nespremenljivega. Myra Macdonald se v svoji knjigi *Representing Women* ukvarja s štirimi takimi miti: mit o ženskah kot nedoumljivih in zato nevarnih, mit o ženskah kot skrbnicah, mita o ženskem telesu in ženski seksualnosti. Te mite avtorica išče in analizira predvsem v fikcijskih žanrih in oglaševanju. Sama se nameravam ukvarjati z referencialnimi teksti, osredotočila pa se bom na dva elementa iz teh kompleksnih in nasprotujočih si konstrukcij ženskosti, in sicer (1) domnevno naravno mesto žensk v zasebni sferi doma oz. medosebnih odnosov, kjer naj bi opravljale 'ekspresivno' funkcijo, za kar so primerne zaradi svojih inherentnih 'ženskih' lastnosti kot npr. emocionalnosti, sposobnosti skrbeti za druge in jim dajati emocionalno podporo, kooperativnosti, sposobnosti urejanja odnosov... in (2) pozicioniranje žensk kot objekta (moškega) pogleda in voyeurističnega užitka.

Izbor teh dveh konstruktov ženskosti je relevanten glede na to, da nameravam raziskovati odnos med ženskami in politiko, kakor je konstruiran v medijskih tekstih. Pri prvem gre za napetost med ženskostjo, katere naravna domena naj bi bila zasebna sfera medosebnih odnosov, in politiko, ki je dejavnost javne sfere, pri drugem pa trčita dve razumevanji javnega: politika se povezuje z razumevanjem javnega kot tistega, kar je obče, kar zadeva vse, in je institucionalizirano v javni oblasti, ženskost kot vsem dostopno razkazovano telo pa implicira drugo vrsto javnosti - prostituiranje, katere 'institucionalizacija' je *javna hiša*.

Zasebna sfera - naravno mesto žensk

Delitev na javno in zasebno sfero je bila (ponovno) konstruirana v času začetka vzpona meščanstva v Evropi. Zbiranje zasebnikov v meščansko javnost je pomenilo pripravo na zavzete sfere javne oblasti, ženske pa so bile že od začetka izključene. Umestitev žensk v zasebno sfero nujnosti, kjer (v nasprotju z javno sfero možnosti izbiranja in spreminjanja) razmerja podrejenosti in odvisnosti ostajajo nevprišljiva in kjer odločanje ne temelji na argumentih, ampak na moči, pa se je seveda lahko sklicevala na konstrukcije ženskosti, ki so se akumulirale skozi zgodovino, pri čemer so nekatere delovale latentno kot grožnja (strah pred iracionalnostjo in emocionalnostjo žensk), druge pa so bile eksplicitno hvaljene in

razglašane kot argumenti (naravna vloga ženske, sposobnost skrbeti za druge, moralnost, krhkost, nesamostojnost...).

Do današnjih dni se je spremenilo tako razumevanje zasebne in javne sfere kot tudi meje med njima, toda kot pravi Myra Macdonald, stare koncepcije vztrajajo, ko gre za pričakovanja glede delovanja moških in žensk. (Macdonald 1995, 51). Še posebej pride do izraza (ne)sprejemljivost vstopanja določenih družbenih skupin na različna družbena področja, ko so sicer latentne meje prestopljene; v tem primeru so 'prestopnice' ženske, ki se ukvarjajo s politiko.

V pregledanih časopisnih tekstih o političarkah sem opazila dve manifestaciji opisane konstrukta ženskosti, in sicer poimenovanje političark samo z njihovimi osebnimi imeni ter umeščanje žensk v zasebnost s sklicevanjem na njihove naravne ženske lastnosti in sposobnosti.

1) *Poimenovanje političark z osebnimi imeni.* Nagovarjanje samo z osebnimi imeni je podobno kot tikanje značilnost neformalnih medosebnih odnosov: "Osebna imena, pomanjševalnice in vzdevki so uporabljani za konotiranje neformalnosti in intimnosti medosebnega diskurza." (Fowler 1991, 63). V javnem govoru pa se za vzpostavitev večje formalnosti in distance uporabljajo imena skupaj s priimki in nazivi ali pa so imena celo izpuščena. V časopisnih tekstih le redko opazimo, da bi bili moški politiki poimenovani samo s svojimi imeni, ko gre za političarke, pa je takih primerov precej več, posebej v popularnem tisku, vendar jih lahko najdemo tudi v kvalitetnem tisku.

V pregledanih tekstih iz tiskanih medijev sta bili kandidatki za županski položaj nekajkrat samo z osebnimi imeni poimenovani že v naslovu, npr. *DANICA NA TREH STOLIH* (Slovenske novice, 3. 12. 1997), *VIKA KRŠI ZAKON!* (Demokracija, 27. 11. 1997), *VIKA, VIKA...* (Trač, 24. 11. 1997). V Traču lahko najdemo tudi naslov *DANICA ZA ŽUPANJO?*, kjer političarko v začetku teksta poimenujejo z imenom in priimkom, v nadaljevanju pa dvakrat le z imenom. V tekstu z naslovom *TEŽAVE DANICE SIMŠIČ*, ki je bil v Traču objavljen 8. 12. 1997, pa se ime in priimek političarke pojavita le v naslovu, v tekstu pa je štirikrat uporabljeno le njeno ime, npr. *Ob takšnih špekulacijah naše Danice... Če Danici morda ne bo uspelo v politiki, se bo udobno vrnila na televizijo.* Če gre v teh tekstih za bolj 'lahkotno' obravnavanje političnih zadev, pa lahko poimenovanje političarke samo z imenom najdemo tudi v 'resnejših' tekstih: Dnevnik je npr. 12. 12. 1997 objavil vest o predstavitvi nameranih gospodarskih ukrepov ene od kandidat, v katerem je v kontekstu klasičnega poročanja o političnih dogodkih uporabljeno le ime osebe: *...je eden od kratkoročnih ukrepov, ki bi jih Vika kot županja lahko uresničila...*

Zdi se, da je političarke v časopisnih tekstih laže in bolj sprejemljivo nasloviti le z imenom. To v nekaterih kontekstih⁴ deluje kot trivializacija, degradacija in posmehovanje (npr. omenjeni tekst *Težave Danice Simšič* v Traču), v drugih kontekstih pa ustvarja nekakšno domačnost, bližino, intimnost, ki so značilni za zasebno sfero medosebnega komuniciranja. Pri tem je treba dodati, da se je ena od kandi-

⁴ Na odvisnost pomena od konteksta opozarja Fowler: "...ne obstaja nespremenljivo razmerje med obliko in pomenom. Lingvistična oblika nima enega samega konstantnega pomena, ampak niz potencialnih pomenov-v-kontekstu." (Fowler 1991, 99)

datk v svoji predvolilni kampanji sama predstavljala le s svojim imenom, ker je očitno računala ravno na to, da bo tako ustvarila videz bolj pristnega stika z ljudmi. Podobna pričakovanja političark sta ugotovili Ross in Sreberny-Mohammadi v svojih intervjujih s poslankami angleškega parlamenta: "Strategija tiska, da uporablja osebna imena političark, je bila večinoma razumljena kot pozitivni konstrukt, ker je omogočila, da se zdijo bolj dostopne svojim volilcem in javnosti nasplošno kot pa njihovi moški kolegi. Nobena ni menila, da ima ta bolj osebni pristop učinek zmanjševanja njihove kredibilnosti." (Ross in Sreberny-Mohammadi 1997, 106).

Vendar pa menim, da ni toliko pomembno, ali mediji s to strategijo ustvarjajo (za političarke domnevno ugoden) videz intimnosti ali političarkam zmanjšujejo kredibilnost. Pomembnejše je vprašanje, kaj sploh omogoča, da se žensko, ki deluje v javni sferi, kjer vladajo posredovani, formalni odnosi in zato večja distanca, poimenuje le z njenim osebnim imenom, kar je značilnost medosebnih odnosov zasebnosti, ne da bi to delovalo kot moteča, vpadljiva izjema, kot je to v primeru moških. Razlog za to vidim v konstrukciji ženskosti kot izhajajoče iz zasebne sfere in z njo zaznamovane. Hkrati pa to prenašanje značilnosti medosebnih neformalnih odnosov v sfero mediiranih formalnih odnosov reproducira in utrjuje pojmovanje, da je mesto žensk v zasebni sferi.

2) *Ekspresivna ženska, ženska skrbnica*. Ženska kot skrbnica in urejevalka odnosov znotraj (primarne) skupnosti je eden od konstruktov ženskosti, ki so imeli še posebej pomembno vlogo pri delitvi zasebnega in javnega med spola in pri vzdrževanju te delitve.⁵ Ženskam so bile pripisane lastnosti, ki naj bi se najbolje razvijale prav v zasebni sferi doma, medtem ko naj bi bilo javno življenje za te lastnosti naravnost škodljivo. Tako na primer piše slovenski katoliški sociolog Ušeničnik: "Kaj bo s tisto nežnostjo, sramežljivostjo, milino, ki dela ženskost tako ljubo? Ali rastejo rože in lilije po cestah javnega življenja?" (Ušeničnik 1910, 750 v Jogan 1992, 1149). Seveda pa ni šlo le za žensko milino, temveč predvsem za reproduktivno delo znotraj doma, skrb za družino, vzdrževanje odnosov znotraj družine, kar naj bi ženskam pripadalo zaradi njihove 'narave'.

Seveda tem diskurzom nikoli ni zares uspelo preprečiti prestopanja mej - te so postajale vse bolj prepustne. Vendar pa to ne pomeni, da so te konstrukcije izgubile svojo moč. Lahko rečemo, da še vedno funkcionirajo na drugih ravneh; sicer niso tako eksplicitne kot nekoč, vendar zaradi te 'nevidnosti' morda še globlje zažrte v tkivo družbenih predstav. Danes ženske sicer stopajo v dejavnosti izven zasebne sfere doma (plačano delo, politika), vendar za sabo 'vlečejo' to zgodovinsko 'dediščino'. To se po eni strani kaže na 'materialni' ravni, torej pri dejanskih možnostih dostopa žensk do vseh teh dejavnosti, njihovem položaju in plačilu. Kar Liesbet van Zoonen ugotavlja za ženske v medijskih profesijah, velja tudi za druga področja: "Ženske večinoma delajo na področjih komuniciranja, ki se jih razume kot razširitev njihovih dolžnosti v sferi doma in njihovih družbeno pripisanih last-

⁵ Morda obruben, vendar zelo poveden dokaz globoke vstranosti mita o ženski kot skrbnici oz. oskrbovalki sem našla v knjižici 'Zakaj v hotel?', ki sta jo leta 1997 izdala Mladinski ceh in ŠOU-turizem in v kateri so zbrane informacije o za študente primernih cenejših možnostih nastanitve. Podatki so opremljeni s posebnimi oznakami, npr. za kontaktni naslov je uporabljen znak pismo, sotor pomeni, da je možno kampiranje itd., značek, ki pomeni oskrbo, pa je ženska figura.

nosti skrbnosti, negovanja in humanosti /.../ ženske dobijo za enako delo manjše plačilo." (van Zoonen 1994, 53). Ta praksa se reflektira in hkrati reproducira na diskurzivni ravni, med drugim tudi v medijskih novinarskih tekstih: gre za način, kako se o takih ženskah govori, kako se jih naslavlja, kakšne lastnosti, sposobnosti in nesposobnosti se jim pripisuje.

Eden izmed primerov govora o naravnih ženskih lastnostih je portret Vike Potočnik v Sobotni prilogi Dela po njeni zmagi na ljubljanskih predčasnih županskih volitvah (Dela, 17. 1. 1998).⁶ Novinarka Nevenka Žolnir piše: "Vika Potočnik je predvsem ženska v politiki. Kombinacija, ki je še vedno redka, vendar je običajno porok uspešnosti. Posebej v teh razmerah. Županska funkcija, v glavnem brez blišča, ki ga je tako pogrešal dr. Dimitrij Rupel, je namreč pisana na kožo prav ženski. Terja zlasti veliko vztrajnosti, potrpežljivosti, skrb za tisoč podrobnosti, sposobnost ločevanja bistvenega od manj bistvenega, nagonsko odločanje. To so lastnosti, ki jih ženskam običajno da že narava in prva ljubljanska županja jih je dobila."

Očiten je esencialistični pogled na spolno razliko, po katerem se moški in ženske inherentno razlikujejo, ženskost in moškost pa sta fiksni kategoriji. Žensko odločanje je nagonsko, beremo v tekstu. Ženskam naj bi bile že po naravi dane določene lastnosti kot vztrajnost, potrpežljivost, kooperativnost, sposobnost urejanja odnosov. Ta konkretna 'ekspresivna ženska', ki jo je narava, kot seveda tudi večino ostalih oseb ženskega spola, obdarila z lastnostmi, ki omogočajo funkcioniranje primarne skupnosti družine, bo lahko te svoje lastnosti dobro uporabila tudi v okviru malo večje skupnosti (mesto), ki jo trenutno pestijo precejšnje težave: neurejeni odnosi, pomanjkanje komunikacije, konflikti, kajti ženska je specialistka ravno za urejanje odnosov, gladenje sporov, vzpostavljanje komunikacije, blaženje konfliktov, nekakšen komunikacijski amortizer torej. Takšen pogled na žensko je na videz pohvala, dejansko pa je lahko podlaga za dodatno obremenjevanje žensk. Kot pravi Pamela Fishman, ženske izvajajo 'interactional shitwork of communication' (citirano v Macdonald 1995, 62).

O načinu, kako podobe v medijih umeščajo britanske političarke v tradicionalne ženske kontekste zasebne sfere, Ross in Sreberny-Mohammadi pišeta: "Da bi se poudarilo njihovo esencialno ženskost, so političarke navadno fotografirane v svojih pisarnah, posnetki pa vključujejo različne ženske pritikline - udobna zofa, čajnik in skodelice z rožnatim vzorčkom /.../. Moški politiki pa so nasprotno navadno fotografirani stoječ pred Westminsterko palačo z impozantnimi zgradbami parlamenta v ozadju." (Ross in Sreberny-Mohammadi 1997, 107).

Podobno 'domestifikacijo' slovenskih političark pa lahko opazimo pri 'branju' fotografij, ki spremljajo tekst z naslovom 'Kdo bo nova ljubljanska županja?' (Mladina, 2. 12. 1997), v katerem so na treh straneh predstavljeni kandidati in kandidatke. Na prvi strani besedila sta fotografiji obeh kandidatki: Vika Potočnik je fotografirana skupaj s svojo hčerko, ki jo drži za roko, Danica Simšič pa na sliki objema enega svojih otrok. Na obeh podobah sta otroka postavljena v ospredje.

⁶ Na tem mestu naj poudarim, da moj namen ni iskati tekstov, ki bi političarke degradirali zato, ker so ženske, ampak tekste, v katere so vgrajeni elementi iz prevladujočih diskurzov o ženskosti. V tem tekstu je na primer nova županja predstavljena z naklonjenostjo, prav tako njene 'ženske lastnosti'.

Moški kandidati niso slikani ob otrocih, ampak tako, da sami dominirajo na slikah. Dva imata za ozadje stavbo, pri dveh pa so v ozadju drugi ljudje. Političarki tu sicer nista fotografirani v pisarni s čajniki in skodelicami, ki bi izražala domačnost oziroma imitirala sfero doma, imata pa ob sebi eno od 'ženskih pritliklin' - otroke. Na fotografijah so torej otroci tisto, kar prvenstveno označuje in določa obe političarki. Tako je izpostavljena njuna ženskost in eden od elementov 'naravne ženske vloge' - skrb za otroke.

Še ena manifestacija privzemanja naravne obveznosti žensk, da prevzamejo največji del skrbi za družino in otroke, so vprašanja, kako bo ženska usklajevala svoje obveznosti do doma in družine s svojim delom na političnem položaju, ki so velikokrat postavljena v intervjujih s političarkami (pa tudi z drugimi ženskami, ki se odločijo za kariero). Na taka vprašanja se ženske navadno odzovejo s pojasnjevanjem in zagotavljanjem, da njihova družina ne bo prav nič trpela zaradi njihovega udeleževanja izven sfere doma.

Takšne primere 'skrbi' za družino političarke lahko najdemo v intervjujih z obema kandidatama v reviji Jana (28. 10. 1997, naslov 'Boj za županski prestol'). Zadnje vprašanje v intervjuju z Viko Potočnik je bilo: *Nekoč ste rekli, da so popoldnevi za vaju s hčerko sveta stvar. Če boste izvoljeni, si boste verjetno nekoliko težje vzeli čas?* Danico Simšič pa so na koncu intervjuja povprašali tako: *Rekli ste, da ima Ljubljana bogastvo v svojih prebivalcih, vi pa imate svoje bogastvo doma. Vaša otroka sta se verjetno ravno navadila, da je mama več doma če boste izvoljeni, pa bo takih trenutkov spet manj.*

Podobno vprašanje se je pojavilo tudi v intervjuju z Viko Potočnik po njeni zmagi, ki je bil objavljen v mesečnem glasilu Ljubljana (februar 1998, str. 11): *Delo županije vam bo vzelo veliko časa. Kako boste z novo funkcijo uskladili svoje življenje in našli dovolj časa tudi za svojo hčer?*

Taka vprašanja so izraz pristajanja na normalnost tega, da je ženska dolžna najprej izpolnjevati svojo domnevno primarno vlogo, kariera pa je lahko le drugotnega pomena. Redko pa se postavi pod vprašaj sama družbena razmerja, ki povzročajo ženskam ta dodaten problem usklajevanja vloge matere-žene-gospodinje s profesionalno vlogo in ki jim nalagajo občutek krivde, če jim to ne uspeva.

Javno žensko telo

"Osrednji element zahodne patriarhalne kulture je razkazovanje žensk kot spektakla, podvrženega pogledu (moškega) občinstva." (van Zoonen 1994, 87). Razkazovana ženska tako izgubi svojo individualnost, svoje posebne lastnosti in postane anonimna. Ostane le njena zunanost, ki se jo opazuje, komentira, se ob njej fantazira in uživa. Ženske kot objekt pogleda, užitka, fantazij se posebej pogosto in tipično pojavljajo v različnih tekstih popularne kulture, od filmov do oglaševanja, vendar ta diskurz o ženskosti ni nastal s popularno kulturo in tudi ni omejen nanjo - že veliko prej se je manifestiral v zahodni umetnosti, ki "razstavlja ženske, gole ali delno oblečene, za užitek moškega gledalca." (Macdonald 1995, 31 po Bergerju). Ženskost kot vizualni spektakel se pojavlja tudi v kulturnih praksah, najbolj očitno, lahko bi celo rekli institucionalizirano, v lepotnih tekmovanjih.

Tudi v tekstih, ki obravnavajo političarke, lahko najdemo aluzije na seksualnost in telesnost. Eden izmed relevantnih časopisnih tekstov je primer intertekstualnosti, morda bi celo lahko rekli parodije. Gre za podobo⁷, ki je bila objavljena v prilogi Zelena pika časnika Dnevnik (13. 12. 1997) neposredno po daljši predstavitvi vseh kandidatov in kandidatke za župansko mesto (vsi so odgovarjali na ista vprašanja) z naslovom 'Ko bodo po prestolnici vozili električni avtomobili'. Večino podobe zavzema jumbo plakat, v ozadju je Ljubljana, kar vemo le po delno vidnem ljubljanskem gradu. Na plakatu je na desni strani fotografija stanovanjskega bloka, na levi pa ženska v črnem spodnjem perilu, gole prsi si prekriva z dlanmi prekrizanih rok, glavo ima rahlo nagnjeno in oči zaprte. Na plakatu je napis

PREDLOG IZ NAŠEGA BLOKA. Vse skupaj ima naslov 'Jumbo z zeleno' in je delo Jožeta Trobca (v spodnjem delu plakata je tudi napis Trobec&Trobec, kar je verjetno aluzija na oglaševalsko agencijo Kline&Kline).

Očitno je, da se ta tekst sklicuje na predvolilne plakate Danice Simšič, ene od kandidatke za županjo, saj je pravzaprav edino, kar loči originalni plakat od tega 'zmontiranega', podoba napol gole ženske v erotičnem spodnjem perilu, ki je zamenjala političarko na originalnem plakatu. Na originalnem plakatu gre za politično promocijo individualne ženske z določenimi lastnostmi, ambicijami, uspehi, načrti, ženski na zmontiranem plakatu pa je odvzeta individualnost in vsebina, nastopa le kot forma, kot žensko telo, postavljeno na ogled, pri čemer je uporabljen ne več kod politične komunikacije, ampak oglaševalske modne fotografije, ki je "... prevzela precej kodov, ki so bili prej omejeni na mehko pornografijo." (van Zoonen 1994, 86).

Diskurz o ženskosti je tisto, kar povezuje političnopromocijski tekst z oglaševalskim tekstom, ki uporablja kod mehke pornografije, in kar je omogočilo izpeljavo parodije na ta način. "Redukcija ženske v javni sferi na bazično seksualnost je sredstvo, ki ga mediji redno uporabljajo", trdi Karen Ross za odnos britanskega tiska do političark (Ross 1995, 503), očitno pa take primere lahko najdemo tudi v slovenskem tisku.

Podobno povezovanje politike in telesnosti lahko opazimo v tekstu iz Trača (17. 11. 1997) z naslovom 'Ženski triumvirat - rešitev za Ljubljano'. Najprej (v skladu z imenom časopisa) poročajo o govoricah, da naj bi za županjo Ljubljanec poleg dveh žensk kandidirala tudi Miša Molk, nato zatrdijo, da bi katera koli od njih županovala bolje od prejšnjega župana, sledi pa 'predlog': "Najboljše bi bilo, da bi volitve v Ljubljani speljali na podoben način, kot volijo misice. Zmagovalka naj bi postala županja, prva spremljevalka in najbolj fotogenična (sic!) pa podpredsednici."

Odgovor na vprašanje, kaj povezuje politični boj z lepotnim tekmovanjem, je enak kot v prejšnjem primeru. Lepotna tekmovanja so kulturna praksa, katere

⁷ To sicer ni novinarski tekst v klasičnem pomenu, menim pa, da bi ga lahko imeli za obliko komentarja. Poleg tega je bil objavljen neposredno za povsem klasično in 'resno' predstavitvijo kandidatov in kandidatke.

temelj je diskurz ženske telesnosti in seksualnosti. Ženska je tu predvsem telo, razstavljeno, primerjano, ocenjevano, komentirano in nazadnje morda izbrano in nagrajeno, prav veliko vsebine pa se od tekmovalk ne zahteva in pričakuje - zado- stujejo klišejski odgovori na klišejska vprašanja. V političnem boju privlačnost telesa ni podlaga za odločitev o zmagovalcu/zmagovalki in tudi ni relevantna za opravljanje politične funkcije. Vzpostavljena analogija med političnim in lepotnim tekmovanjem je mogoča ravno zato, ker so se v ta konkretni politični boj vključile tudi ženske. "Na ženske se vedno gleda kot na seksualne objekte, ne glede na njihovo profesijo⁸, ne glede na to, zakaj so sicer vredne unovičenja. Političarka je vedno opisana kot ženski politik, njen spol je vedno postavljen na ogled, vedno primarni deskriptor." (Ross in Sreberny-Mohammadi 1997, 104). Podobno pravi John Hartley, ko govori o TV-napovedovalkah: "Ženske napovedovalke so vredne omembe ne zato, ker so napovedovalke, ampak ker so ženske: same po sebi 'nosi- jo pomen' kot objekti moškega pogleda." (Hartley 1982, 146).

Zaključek

Izhajajoč iz konstruktivistične paradigme sem poskušala analizirati odnos med ženskostjo in politiko, kot se pojavlja na ravni medijskih tekstov. Soobstajanje ženskosti in politike v konkretnih ženskah, ki delujejo v politiki, je zaznamovano z napetostjo, ki pa ne izvira iz nasprotujočih si 'biste'v ženskosti in politike, temveč iz zgodovinsko in kulturno oblikovanih dominantnih razumevanj obojega. Ta razumevanja so nastala skozi diskurze in se preko njih tudi ohranjajo, utrjujejo, seveda pa tudi spreminjajo. Seveda ne smemo zanemariti konkretnih institucionalnih ureditev, vendar te niso nikoli povsem ločene od diskurzov, temveč so z njimi v odnosu vzajemnega učinkovanja.

Načini reprezentiranja političark tako v primeru, ko se o njih piše z naklonje- nostjo, kot tudi, kadar se jih hoče smešiti ali dvomiti v njihovo kompetentnost, so zaznamovani z dominantnim diskurzom ženskosti. V tem besedilu sem se osredo- točila na dva konstrukta ženskosti, ki sta si sicer nasprotna, vendar vseeno neprob- lematično sobivata v kompleksnih mitih o ženskosti. Manifestacije prvega kon- strukta - ženskost kot prvenstveno pripadajoča zasebni sferi - lahko najdemo v pogostem naslavljanju političark samo z osebnimi imeni, kar je značilnost nefor- malnih odnosov zasebnosti, in v poudarjanju domnevnih ženskih lastnosti, ki jih ženske razvijajo in uporabljajo za urejanje njim pripadajoče zasebne sfere ter nji- hove 'naravne' skrbniške vloge. Drugi preučevani element je bilo pozicioniranje žensk kot objekta pogleda, pri čemer je konkretna ženska 'izpraznjena', izgubi

⁸ Ilustracija te trditve je tudi tekst, ki je bil objavljen v Mladininem Rolanju (11. 11. 1997): "Če bo dok- toriči Darji Piciga - Pici uspelo zamenjati člane Nacionalnega kurikularnega sveta, jo bo Mag upodobil na naslovnici v bikiniju (Če ji bo uspelo doseči odstop dr. bonaventure slavka gabra, bo dobila prostor na duplerici press)". Res je, da gre tu, kot tudi v nekaterih drugih primerih, za šalo in da so v ozadju politične simpatije in antipatije, vendar je pomembno dejstvo, da je v primerih, ko je predmet šale na račun nasprotne politične strani ženska, uporabljen element iz dominantnega diskurza ženskosti, element ženskosti kot telesa in objekta pogleda.

svojo individualnost in vsebino ter funkcionira le kot forma za užitek in projekcijo fantazij gledalca.

Medijske reprezentacije političark so manj določene z značilnostmi dejavnosti, ki jo opravljajo, ali sfere, v kateri se to dogaja, in bolj z njihovo ženskostjo. Ženske se torej z vstopom v politiko ne 'navzamejo' značilnosti, ki so pripisane tej dejavnosti, ampak nad temi prevlada njihova ženskost, katere elementi se jim pripišejo kot inherentni. Tako se nje same in njihovo delovanje presoja in predstavlja skozi njihovo ženskost. Nasprotno pa se pri moških ne pojavi napetost med njihovo moškostjo in delovanjem v politiki, temveč med njima vlada ujemanje. Dominantna definicija politike moškost pravzaprav vključuje v sebi.

Ženska v politiki zato deluje kot utelešenje kontradikcije. To občutijo konkretne ženske, ki poskušajo vstopiti v prevladujočo moško sfero ali ki jim je to že uspelo. Proti temu se včasih poskušajo upirati, včasih pa izkoristiti v samopredstavljanju in si izboljšati možnosti za uspeh. (glej Ferguson 1990, 222-225; Ross in Sreberny-Mohammadi 1997). Poleg tega se to izraža na ravni medijskih reprezentacij političark, s čimer sem se ukvarjala v tem besedilu. In kaj lahko rečemo o odnosu med medijskimi reprezentacijami žensk v politiki in dejstvom nizke zastopanosti žensk na političnih položajih? Te reprezentacije odsevajo dejanskost, saj so političarke obravnane z vidika svoje ženskosti, kar nakazuje, da odstopajo od norme, da so nekaj nenavadnega, redkega, obenem pa k tej realnosti tudi same prispevajo s tem, da jo konstruirajo kot sprejemljivo in normalno.

LITERATURA

- Brants, Kees. 1989. The Social Construction of the Information Revolution. *European Journal of Communication*, 4, 79-97.
- Dahlgren, Peter. 1996. Introduction. V Dahlgren, Peter in Colin Sparks (ur.): *Journalism and Popular Culture*, 1-23. London, Newbury Park, New Delhi: Sage Publications.
- Ferguson, Marjorie. 1990. Images of Power and the Feminist Fallacy. *Critical Studies in Mass Communication*, 7, 215-230.
- Fowler, Roger. 1991. *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press*. London, New York: Routledge.
- Hall, Stuart. 1997. The Work of Representation. V Hall, Stuart (ur.), *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Hartley, John. 1982. *Understanding News*. London, New York: Routledge.
- Jaddou, Lilliane in Jon Williams. 1981. A theoretical contribution to the struggle against the dominant representations of women. *Media, Culture and Society*, 3, 105-124.
- Jogan, Maca. 1992. Seksizem, politika in politična kultura. *Teorija in praksa*, 11/12, 1141-1149.
- Luthar, Breda. 1997. Exploring moral fundamentalism in tabloid journalism. *Javnost/The Public*, 4, 49-64.
- Macdonald, Myra. 1995. *Representing Women: Myths of femininity in the popular media*. London, New York, Sydney, Auckland: Edward Arnold.
- Rivers, Caryl. 1996. *Slick Spins and Fractured Facts: How Cultural Myths Distort the News*. New York: Columbia University Press.

- Ross, Karen. 1995. Gender and party politics: how the press reported the Labour leadership campaign, 1994. *Media, Culture and Society*, 17, 499-509.
- Ross, Karen in Annabelle Sreberny-Mohammadi. 1997. Playing house - gender, politics and the news media in Britain. *Media, Culture and Society*, 19, 101-109.
- Storey, John. 1993. *An Introductory Guide to Cultural Theory and Popular Culture*. New York, London...: Harvester Wheatsheaf.
- van Zoonen, Liesbet. 1989. Rethinking Women and the News. *European Journal of Communication*, 3, 35-53.
- van Zoonen, Liesbet. 1994. *Feminist Media Studies*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.